

De centrale themata van Monahans boek — consensus, dwang en beperking van de macht — waren in elk geval ook de inzet van grote politieke conflicten in de middeleeuwen en leidden met name tot de belangrijkste erfenis die dat tijdvak ons heeft nagelaten, de gecentraliseerde nationale staat, het constitutionalisme en het parlementarisme. Wat dit laatste betreft is het wel jammer dat de auteur het in zijn 'Preface' aangesneden probleem van het 'parlementaire totalitarisme' niet verder heeft uitgewerkt. Het is teleurstellend dat dit werk, kennelijk de vrucht van lange en grondige studie, ontsierd wordt door talrijke slordigheden. De spelfouten in auteursnamen en titels in vreemde talen zijn al te talrijk en werken irriterend. Gewoonlijk zal de lezer zelf de nodige rechtzetting kunnen doen, — bijvoorbeeld waar de *Policraticus* in 1259 geplaatst wordt (59), of waar Hinschius verschijnt als Hinchius (123, n. 75), Baluze als Barluze (269) en Hinkmar als *erbishofver* (sic) in plaats van *Erzbischof* (314) — doch niet altijd. Zo heb ik niet kunnen raden wie of wat bedoeld wordt met de verwijzing Kuebner, 'Settlement and Colonization' op bladzijde 106 noot 31: een auteur van die naam is mij onbekend en hij verschijnt ook niet in de bibliografie (292)².

R. C. van Caenegem

1 In tegenstelling tot wat de auteur stelt op bladzijde 19, is het wel degelijk voorgekomen dat een middeleeuwse paus aan wereldlijke heersers alle legitimiteit ontzegde, want hoe kan men anders de krasse brief interpreteren van Gregorius VII aan Herman van Metz uit 1081 (*Registrum*, VIII, 21) waarin de wereldlijke macht afgeschilderd wordt als teruggaand op moord en roof, bedreven onder de invloed van de 'mundi princeps, diabolus'? Spreken over het feodale contract als een relatie 'between lord and serf' is misleidend (180). Het Edict van Pista (sic) voor Edict van Pitres is een lapsus die een geringe vertrouwdheid verraadt met de capitularia (56 en 332). De beschrijving van het graafschap Vlaanderen als 'an area that had long been one of the most faithful fiefdoms of the king of France' (179) moet op zijn minst sterk genuanceerd worden. De bladzijden gewijd aan 'Urban Democracy' (148 vlg.) zijn gebaseerd op een te kleine en soms verouderde bibliografie, als Pirennes *Anciennes démocraties* van 1910, hier geciteerd naar de Engelse vertaling uit 1963.

2 Ook met het Latijn is soms een en ander misgelopen, zie bijvoorbeeld bladzijde 117 'decuriones qui praesunt universitatis (sic) et deputata (sic) loco totius civitatis' (en twee regels verder: 'concesse (sic) potestas').

S. Frankewitz, *Die geldrischen Ämter Geldern, Goch und Straelen im späten Mittelalter* (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend LXXXVII; Geldern: Verlag des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, 1986, 512 blz., DM27,85, ISBN 3 921760 14 3).

Deze in 1984 aan de universiteit van Bonn verdedigde dissertatie beoogt de territoriale en institutionele ontwikkeling van drie nu grotendeels in de Bondsrepubliek gelegen Gelderse ambten tijdens de late middeleeuwen te schetsen en kan qua opzet en thematiek als een typisch voorbeeld van de in Duitsland geliefde 'geschichtliche Landeskunde' beschouwd worden. De aandacht voor de bestuurlijke en ruimtelijke constellatie van territoria binnen het graafschap, vanaf 1339 hertogdom Gelre voorziet in een ook bij Nederlandse historici sterk gevoelde behoefte. Het grote pré van deze veelomvattende studie is ongetwijfeld het feit, dat op grond van intensief onderzoek in tal van zeker niet optimaal ontsloten officiële en particuliere archieven aan weerszijden van de Nederlands-Duitse grens de betreffende districten zowel vanuit juridisch-administratief en personeel oogpunt als vanuit geografisch oogpunt

beschreven zijn. Wat de periodisering betreft wordt het startpunt, de tweede helft van de dertiende eeuw, feitelijk gedictieerd door de aanwezigheid van schriftelijke bronnen. De gekozen eindterm, omstreeks 1500, is echter tamelijk willekeurig. Het voor een beperking tot 1500 aangevoerde argument, dat verschuiving naar een later tijdstip een onoverzienbare uitbreiding van het bronnenonderzoek met zich meegebracht zou hebben, acht ik niet zo overtuigend. Vanuit de geformuleerde probleemstelling ware de keuze voor een politiek-administratief markeringspunt, de overgang van het ambt Goch naar het hertogdom Kleef in 1473 of het eindpunt van Gelres zelfstandigheid in 1543, verantwoord geweest. Nu stopt de lijst van Gochse ambtlieden in 1473, maar die van richters in het Gochse gericht Weeze bijvoorbeeld in 1488, terwijl de schoutenlijst van Straelen tot liefst 1552 doorloopt. Daarbij komt, dat de regeringsperiode van hertog Karel van Egmond (1492-1538) met zijn talrijke bestuurlijke reorganisatiepogingen op heel wat onopgeloste problemen een verhelderend licht geworpen zou hebben. Uitbreiding van systematisch onderzoek voor Goch in de periode kort na 1473 zou tevens de mogelijkheid geopend hebben de Gelderse en Kleefse bestuurlijke organisatie met elkaar te vergelijken.

Volgens een strak aangehouden schema wordt elk van de drie ambten doorgelicht op 1 zijn omvang en begrenzing, 2 de topografie en het rechtsterritorium van de daarbinnen gesitueerde steden, 3 de nadere gerechtelijke onderverdeling en 4 de personele bezetting van functies. In verband met dat laatste punt zijn namenlijsten van drosten, ambtlieden, schouten, richters, burgemeesters en schepenen aangelegd. Voor de landsheerlijke functionarissen is nogal wat prosopografische informatie verzameld, terwijl ook expliciet aandacht besteed wordt aan elks zegel. Hoewel dergelijke lijsten wegens de grote hoeveelheid ongelijksortig bronnenmateriaal eigenlijk nimmer op volledigheid kunnen bogen, is het toch opmerkelijk te moeten constateren, dat bepaalde bronnenseries, zoals de stadsrekeningen van Geldern en de landsheerlijke rekeningen (die deels in Arnhem, deels in Düsseldorf berusten) niet systematisch genoeg doorgenomen zijn. Hierdoor zitten er onnodige leemten in deze lijsten en zijn ambtstermijnen niet altijd correct aangegeven. Zo ontbreken in de burgemeesterslijst van Geldern namen uit de jaren 1385 en 1390, namen die rechtstreeks uit de stadsrekeningen geput hadden kunnen worden. Zo ook ontbreekt Gadert Roffert als drost van Geldern in 1413 terwijl Heinrich Buyck al vanaf 1416 in plaats van circa 1419 als drost blijkt te fungeren. Raadpleging van een aantal te Düsseldorf bewaarde rekeningen van functionarissen uit alle drie ambten met extra gegevens over hun takenpakket heeft — voor zover uit de annotatie af te leiden valt — niet plaatsgehad. De samenstelling van het Gelderner schepencollege wordt maar zeer ten dele behandeld. Over de positie van de stedelijke raden wordt niet gerept. Niettemin bevat dit onderdeel van het boek belangwekkende nieuwe informatie. De richters op het platteland lijken zeer lang door de plaatselijke schepencolleges voorgedragen functionarissen geweest te zijn, die ondergeschikt waren aan de ambtman. Eerst in de loop van de vijftiende eeuw won de competentie van de landsheer inzake richterbenoemingen aan belang, zodanig dat onder hertog Karel deze richters net als de ambtlieden nog uitsluitend door hem werden aangesteld. Van tevoren afgebakende ambtstermijnen was geen sprake. Uitzonderingen daargelaten, kon een ambtman — en in mindere mate ook een richter — in functie blijven, totdat de landsheer de hem bij aanstelling betaalde geldsom had afgelost. De vergeving van ambten had derhalve iets weg van een verpanding. Vererving van de functie (ook in vrouwelijke lijn) kon meermalen vastgesteld worden. Buiten beschouwing blijft de vraag, in hoeverre de onderwerping van Gelre aan de Bourgondische hertog Karel de Stoute tot al of niet tijdelijke mutaties van politiek en juridisch personeel aanleiding gegeven heeft.

Van grote betekenis zijn ongetwijfeld de uitweidingen over de topografische ontwikkeling van de drie stedelijke nederzettingen, alle behorend tot de categorie van jonge, gestichte steden. Ten aanzien van Straelen evenwel moest ik toch enige onnauwkeurigheden vaststellen. Op basis van onvoldoende representatieve fiscale gegevens neemt de auteur aan, dat de bevolkingsontwikkeling er gedurende de vijftiende eeuw een dalende was. De op bladzijde 347 bijeengebrachte cijfers blijken deels incorrect. Marginale aantekeningen in fiscale namenlijsten zijn ten onrechte als huishoudens meegeteld, terwijl renteheffers (in de Straelense bronnen als 'homines ociosi' of 'ledige luden' aangeduid), die voor een belangrijk deel tot de autochtone bevolking gerekend mogen worden, buiten de tellingen gehouden zijn. Zulks bleek bijvoorbeeld voor de jaren 1401 en 1495.

Mijn kritische notities mogen allerminst de indruk wekken, dat ik het boek in zijn geheel negatief zou willen beoordelen. Het staat buiten kijf, dat met deze dissertatie een zeer grote en moeilijk te dichten leemte in onze kennis gevuld is. Door de naar mijn smaak te veelomvattende aanpak heeft de schrijver af en toe een steekje laten vallen. Maar na het standaardwerk van Friedrich Nettesheim uit 1863 beschikken we ruim een eeuw later eindelijk over een nieuw standaardwerk voor dit deel van het altijd zo stiefmoederlijk bedeelde Gelderse Overkwartier. Standaardwerken hebben niet het eeuwige leven; ze vormen een mijlpaal in de ontwikkeling van de wetenschap en deze inspirerende dissertatie is in dat opzicht zeker niet de minste. Daarenboven: een actief publicist als Frankewitz kennende, zal hij de laatste zijn die de geschiedenis van Geldern, Goch en Straelen, zoals hij haar nu te boek gesteld heeft, onaangeroerd zal laten.

R. W. M. van Schaik

NIEUWE GESCHIEDENIS

J. D. M. Cornelissen, *De eendracht van het land. Cultuurhistorische studies over Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw*, met een essay over leven en werk door E. O. G. Haitsma Mulier en A. E. M. Janssen (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987, 318 blz., ISBN 90 6707 147 1).

Het gebeurt niet vaak dat veertig jaar na de dood van een historicus diens verspreid gepubliceerde geschriften worden gebundeld. J. D. M. Cornelissen (1893-1947), in leven hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis van de nieuwere tijden aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, viel die eer nu te beurt door de goede zorgen van een Amsterdams en een Nijmeegs historicus. Het is niet moeilijk te begrijpen waarom de bundel in deze tijd het licht ziet: cultuurgeschiedenis vindt een breed publiek, en daarnaast is — althans in vakkringen — een zekere interesse in de geschiedenis van de Nederlandse historiografie te bespeuren. Cornelissen behoort bepaald niet tot de bekendste Nederlandse geschiedschrijvers. De uitgevers van de bundel waren zich hiervan bewust en hebben een uitvoerige inleiding geschreven waarin leven en werk van de man bekwaam worden geschetst. Cornelissens loopbaan was niet helemaal alledaags: na zijn promotie op een middeleeuws onderwerp besteedde hij enige jaren aan het uitgeven van de *Romeinse bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden* in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Voor dit werk vertoefde hij te Rome, waar hij goed thuis raakte, niet in het minst in de bibliotheken en archieven. Na enig getouwtrek en geruzie kreeg hij in 1929 een leerstoel te Nijmegen, die hij tot zijn dood bezette. Grondtoon in zijn wetenschappelijk werk werd alras